

De Vrede van Rijswijk

Martijn Mulder

**Geschiedenis Deeltijd
Onderzoeksseminar 3
Studentnummer 3143090**

Inhoudsopgave De Vrede van Rijswijk

Inleiding	3
Hoofdstuk 1	
Historische context	6
-Het voorspel tot de negenjarige oorlog	
-De negenjarige oorlog	
-Vrede van Rijswijk de feitelijke inhoud	
Hoofdstuk 2	
Theoretisch kader	12
-De betekenis van Rituelen en ceremoniën in de vroegmoderne diplomatie	
-De Perfecte ambassadeur	
Hoofdstuk 3	
Welke Rituelen en ceremoniën hebben een rol gespeeld bij de Vredesonderhandelingen in Rijswijk	17
-De geschiedenis van Huis te Nieuwburg	
-Waarom juist Huis ter Nieuwburg in Rijswijk	
-De Conferentie	
Hoofdstuk 4	
Welke invloed hebben rituelen en ceremoniën gehad op het verloop van de Vredesonderhandelingen	26
-Voorkomen is beter dan genezen	
-Ceremoniën en Rituelen als wapen	
Conclusie	31
Literatuurlijst	33

Inleiding

De keuze voor het onderwerp van deze scriptie voor het vak onderzoekseminar 3, dat handelt over de diplomatieke theorie en praktijk van de vroegmoderne tijd, was snel gemaakt. Tijdens een zomerse wandeling in het, dichtbij ons vorige huis gelegen, Rijswijkse bos was ik al eens gestuit op het gedenkteken “de Naald van Rijswijk”. (zie afbeelding op de titelpagina)

Ik heb destijds ook, omdat ik dat altijd doe als er bij oude gebouwen of monumenten iets wordt verteld over de geschiedenis van het pand of bouwwerk, de tekst op het ter plekke aanwezige informatiepaneel gelezen. Op het informatiepaneel stond, en staat nog steeds, de volgende tekst vermeld:

“Gedenknaald uit 1792, ontworpen door stadhoudelijk architect Philip Willem Schonck. De naald herinnert aan de Vrede van Rijswijk die op 20 september 1697 werd gesloten. Daarmee kwam een einde aan de Negenjarige Oorlog tussen Frankrijk en de Nederlanden, Engeland, Spanje en het Duitse Rijk. De naald werd hier opgericht in opdracht van stadhouder Willem V, op de plaats van het kort daarvoor gesloopte Huis Ter Nieuburch waar de vredesonderhandelingen waren gevoerd. De naald is grotendeels opgetrokken uit sloopmateriaal van het zeventiende-eeuws huis. De naald is sinds de Franse Tijd rijks eigendom beheer en onderhoud door de Rijksgebouwendienst.”¹

Ik wist dus al van het bestaan van “De Vrede van Rijswijk” maar wat die vrede dan exact inhield en hoe die vrede precies tot stand was gekomen, wist ik nog niet. Toen ik bij het lezen van “The rise of the Modern Diplomacy” van Anderson, dat we tijdens dit vak als handboek gebruikten, op pagina 65 en pagina 101 opnieuw op “De Vrede van Rijswijk” stuitte, besloot ik dat deze scriptie me een mooie gelegenheid bood me eens wat verder te verdiepen in “de Vrede van Rijswijk”.

In de vroegmoderne tijd werd, zo blijkt ook uit de verschillende teksten die we in de werkcolleges hebben behandeld, door vorsten en diplomaten veel waarde gehecht aan het aanhouden van de juiste onderlinge hiërarchie. Tegelijkertijd was hun handelen er op gericht de eigen status te verhogen ten koste van de status van de overige partijen. Diplomatie was één middel om status te verhogen, maar het bouwen van grote paleizen, het vormen van een sterk leger het organiseren van grote hoffeesten en het aftroeven van een rivaliserende ambassadeur bij een belangrijke bijeenkomst behoorden ook tot de middelen die werden ingezet. Met name van dat laatste zijn veel voorbeelden terug te vinden in de teksten die we gelezen hebben. Op het eerste gezicht kinderachtige spelletjes als wie zit er tijdens een

¹ <http://www.vanderkrogt.net/standbeelden/index.php>

ontmoeting met de paus het dichtste bij de paus, wie mag als eerste een conferentieruimte betreden of wie mag de koning als eerste de hand schudden, waren schering en inslag. Om te voorkomen dat dit soort, op het oog, kleinigheden tot onderlinge strubbelingen en problemen zouden leiden, werd bij bijeenkomsten waar afgevaardigden van verschillende landen aanwezig waren vaak tot in detail in een ceremonie of ritueel geregeld hoe de betreffende bijeenkomst zou moeten verlopen teneinde afgevaardigden van de ene partij niet de kans te geven afgevaardigden van de andere partij wat betreft status en aanzien te benadelen. Omdat ik benieuwd was of dit soort praktijken zich ook hebben voorgedaan bij de vredesonderhandelingen in Rijswijk heb ik besloten de volgende 2 onderzoeksvragen te stellen:

- 1. Welke ceremoniën en rituelen hebben een rol gespeeld bij de vredesonderhandelingen in Rijswijk**
- 2. In hoeverre zijn ceremoniën en rituelen van invloed geweest op het verloop van de vredesonderhandelingen.**

Om antwoord op deze vragen te kunnen geven, is het van belang te beschikken over gedetailleerde informatie over de vredesconferentie in Rijswijk. Om die juiste informatie te vinden, heb ik in eerste instantie op internet de nodige algemene informatie over de Vrede van Rijswijk verzameld. Je kunt immers niet direct op zoek gaan naar de details als je de grote lijnen niet kent. Nadat ik me wat had ingelezen in dit onderwerp heb ik vervolgens in de Universiteitsbibliotheek in Utrecht gezocht naar meer specifiekere informatie. De vangst was vrij mager. Ik heb hier nog wel wat aanvullende algemene informatie gevonden maar gedetailleerde informatie over de conferentie of primaire bronnen heb ik niet kunnen vinden. Ik heb daarop contact gezocht met de historische vereniging Rijswijk. Ik werd zeer vriendelijk te woord gestaan en kreeg van de betreffende medewerker het advies een bezoek te brengen aan het gemeentearchief in Rijswijk. Dat bleek een goede tip. In het gemeente archief in Rijswijk is, eigenlijk niet geheel verwonderlijk, veel gedetailleerde informatie beschikbaar over de vrede van Rijswijk waaronder een bundel uit 1700 met daarin een gedetailleerde beschrijving van de start van de vredesconferentie en een groot aantal uit het Frans vertaalde briefwisselingen tussen ambassadeurs en hun opdrachtgevers en ambassadeurs onderling. Deze bundel, *Ryswykse Vrede-Handel* is destijds uitgegeven in opdracht van de burgermeesters van Den Haag met als doel inzicht te geven in de Vredesonderhandelingen zoals die hebben plaatsgevonden in Rijswijk.²

² G. Rammazeyn en M. Uytwerf, *Ryswykse Vrede-Handel* (Den Haag 1700) opdracht

Aan de hand van het hierboven genoemde bronnenmateriaal heb ik mijn scriptie als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 1 beschrijf ik, om de vredesconferentie van Rijswijk goed te kunnen plaatsen in de tijd, de periode voorafgaande aan de Vrede van Rijswijk. Ik besteed aandacht aan de machtsverhoudingen in het Europa vanaf halverwege de zeventiende eeuw en aan de negenjarige oorlog waar met De Vrede van Rijswijk in 1697 een einde kwam. Ik beschrijf vervolgens de feitelijke inhoud van de Vrede van Rijswijk. In hoofdstuk 2 schets ik, aan de hand van het Handboek “*The Rise of the Modern Diplomacy*” van Anderson en twee teksten die we als voorbereiding van de werkcolleges hebben gelezen, te weten: “*Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach*” van William Roosen en “*The Art of Negotiating with Sovereign Princes*” van Callières, het algemene kader met betrekking tot de rol van rituelen en ceremoniën binnen de zeventiende-eeuwse diplomatie. Waarom was die onderlinge hiërarchie zo belangrijk, hoe kwam dat precies tot uiting in het diplomatieke handelen en hoe gingen diplomaten hiermee om. Leuke bijkomstigheid is dat Callières, een invloedrijke zeventiende-eeuwse Franse diplomaat, zelf als lid van de Franse delegatie, aanwezig was bij de Vredesonderhandelingen in Rijswijk. Hij was zelfs, zo zal blijken, degene die ervoor zorgde dat de vredesonderhandelingen überhaupt in Rijswijk konden plaatsvinden. In hoofdstuk 3 geef ik, ondermeer aan de hand van de primaire bron de bundel, *Ryswykse Vrede-Handel*, een detailbeschrijving van de vredesconferentie en komen de ceremoniën en rituelen die in de aanloop naar en tijdens de conferentie een rol hebben gespeeld uitgebreid aan bod. Omdat Huis ter Nieuwburg, de locatie waar de vredesonderhandelingen plaatsvonden, een belangrijke rol heeft gespeeld bij de vredesonderhandelingen, besteed ik ook aandacht aan de historie van Huis ter Nieuwburg. In Hoofdstuk 4 probeer ik antwoord te geven op de vraag in hoeverre de in hoofdstuk 3 beschreven rituelen en ceremoniën van invloed zijn geweest op het verloop van de Vredesonderhandelingen.

Hoofdstuk 1

Historische context

Het voorspel tot de negenjarige oorlog

In het midden van de zeventiende eeuw kwam in Frankrijk de absolute macht van de koning tot grote bloei. De adel was als machtsfactor uitgeschakeld en vanaf 1660 nam koning Lodewijk XIV zelf ook de regering in handen. De staat, dat was hij voortaan zelf (“L’État, c’est moi”). Zijn streven was een grote Franse staat met als natuurlijke grenzen de Pyreneeën en de rijn. Dit streven bracht hem voortdurend in oorlog met het Spaanse Rijk, dat zowel in het Noorden (de Zuidelijke Nederlanden), in het Oosten (Franche Comté) en het Zuiden (Spanje zelf) aan Frankrijk grensde. Eerst werd in 1659, bij de vrede van de Pyreneeën, de gewenste zuidgrens afgedwongen. Vervolgens concentreerde Lodewijk zich op de noordgrens. Hij zocht daarbij naar een legitieme basis voor zijn veroveringspraktijken. Zo’n basis vond hij in het devolutierecht.³ Dit was een vorm van erfrecht waarbij dochters uit een eerder huwelijk voorrang hadden op zoons uit een later huwelijk. Lodewijk’s echtgenote, Maria Theresia, was een dochter uit het eerste huwelijk van de Spaanse koning Filips IV. Ondanks het feit dat ze bij haar huwelijk van haar Spaanse rechten had afgezien, eiste Lodewijk namens haar de Zuidelijke Nederlanden voor zich op. Het devolutierecht was alleen gebruikelijk in Vlaanderen en Brabant maar Lodewijk paste dit recht gemakshalve toe op alle Spaanse Nederlanden. In 1667, twee jaar na het overlijden van Filips IV, viel Lodewijk de Zuidelijke Nederlanden binnen. Het Spaanse leger kon nauwelijks weerstand bieden maar toen het na enige tijd steun kreeg van Engeland, Zweden en de republiek, voor dit doel verenigd in de Triple Alliantie, was het met de oorlog snel gedaan. Desondanks moest Spanje bij de vrede van Aken in 1668 enkele gebieden in Vlaanderen en Henegouwen aan Frankrijk afstaan.⁴

De nieuwe Spaanse koning Karel II was de broer van Maria Theresia, een zwager van Lodewijk dus. Karel was ongehuwd, lichamelijk zwak en omdat men het uitgesloten achtte dat hij voor nageslacht kon zorgen, zag het er naar uit dat met hem de Spaanse tak van het Habsburgse Huis zou uitsterven. Na zijn dood zou het Spaanse Rijk met zijn omvangrijke bezittingen in Europa en Amerika toevallen aan de Oostenrijkse tak van het Habsburgse Huis dat reeds de beschikking had over de Duitse Keizerskroon. Dit zou de Oostenrijkse

³ H.H. Huitsing, ‘De negenjarige oorlog en de Vrede van Rijswijk’, *Historische vereniging Rijswijk Jaarboek 1997* (Rijswijk 1997)

⁴ R.Chandali en H.H. Huitsing, *Ter Nieuwburg en de Vrede van Rijswijk: vorstelijk vertoon in een Hollands dorp* (Rijswijk 1989) 9

Habsburgers een zeer dominante positie binnen Europa bezorgen. Daarmee was Lodewijk XIV niet gediend. In het geheim haalde hij Engeland en Zweden over om zijn kant te kiezen. Daarmee weekte hij beide naties los van de Republiek. Het resultaat was dat Lodewijk in 1672 ongestoord een poging kon ondernemen om de beoogde Noordgrens te bereiken. De Zuidelijke Nederlanden en de republiek waren zijn doelwit. Hij kreeg zelf steun van de bisschoppen van Keulen en Munster die de republiek vanuit het Oosten belaagden. De bisschoppen zagen in de Franse koning de redder van het katholicisme en hoopten met diens steun de calvinistische Republiek te kunnen bekeren. Ook de Engelse koning Karel II gaf Lodewijk militaire ondersteuning. Hij was zelf weliswaar Anglicaan maar hij had duidelijk rooms-katholieke sympathieën. Voor de Republiek werd 1672 een rampjaar. In korte tijd werd het gehele gebied tussen Groningen en Holland onder de voet gelopen. Het land leek reddeloos. Het volk was reddeloos en koos als zondebokken de gebroeders de Witt, die in Den Haag werden gelyncht. De regenten stelden vervolgens de prins van Oranje, Willem III, aan tot stadhouder, kapitein en admiraal-generaal over een aantal gewesten. Zowel te land als ter zee ging het de Republiek daarna voor de wind. In 1674 werd met Engeland en de beide bisschoppen de vrede afgedwongen. Frankrijk volgde in 1678 (Vrede van Nijmegen). Toch boekte Lodewijk opnieuw winst en weer ten kosten van de Zuidelijke Nederlanden.⁵

De Vrede van 1678 maakte geen einde aan Lodewijk's veroveringsaspiraties. Hij beraadde zich op nieuwe stappen om de beoogde grenzen van zijn koninkrijk te bereiken. Een nieuwe vondst was de instelling van Chambres de Réunion. Dit waren gerechtshoven die Lodewijk's aanspraken op gebieden die eens tot Frankrijk hadden behoord juridisch moesten onderbouwen. De uitkomst stond natuurlijk al vast. Eerst werden de Elzas en de Duitse Rijksstad Straatsburg geannexeerd. In 1683 lijfde Lodewijk vervolgens enkele grensgebieden in de Zuidelijke Nederlanden in, in 1684 gevolgd door Luxemburg, Trier en Orange. Met de annexatie van dit laatste in het Zuiden van Frankrijk gelegen prinsdom werd Willem III, als soeverein vorst van Orange, in zijn bezittingen aangetast.⁶

De Europese Grootmachten hadden Lodewijk tot nu toe de vrije hand gelaten. Zij hadden daarvoor elk hun eigen redenen. Zo was het Duitse rijk innerlijk verdeeld en had het de nodige problemen met de in het oosten opdringende Turken. Engeland en het Spaanse rijk hadden zich ook meer op hun eigen interne problemen gericht. Bovendien wantrouwden de grootmachten elkaar, hetgeen door Lodewijk goed werd uitgebuit. Maar het tij was aan het keren voor de Franse koning. De Keizer verenigde zich in 1686 met Spanje, Zweden, de republiek en enkele Duitse vorstendommen. Lodewijk hoefde zich echter nog geen al te grote

⁵ M.J. van den Berge, *Geschiedenis van Rijswijk* (Rijswijk 1997) 35

⁶ A. Rodenburg, *De Vrede van Rijswijk* (Rijswijk 1947) 10

zorgen te maken. Zijn legers waren superieur aan die van de geallieerden en bovendien leek hij in Engeland opnieuw een bondgenoot te krijgen. De Engelse koning Karel II had in het verleden al eens zijn sympathie voor Lodewijk laten blijken. Zijn situatie was anders dan die van Lodewijk. Karel II wist zich gebonden aan een parlement met aanzienlijke bevoegdheden. En bovendien had hij te maken met de anglicaanse Staatskerk. Beide waren hem een doorn in het oog. Hij neigde sterk naar het katholicisme, de religie waartoe zijn broer, de later Jacobus II, zich reeds had bekeerd. Toen het parlement zijn plannen om Jacobus tot zijn erfgenaam te benoemen dwarsboomde, werd het door hem ontbonden. Na de dood van Karel II werd Jacobus als koning aanvaard op de belofte de bestaande verhoudingen tussen kerk en staat te zullen eerbiedigen. Maar meer nog dan zijn broer streefde Jacobus naar absolute macht. Bovendien werden de katholieken door hem meer en meer bevoorrecht. De oppositie troostte zich met de gedachte dat hij door zijn protestantse dochter Mary Stuart zou worden opgevolgd. Maar toen Jacobus in 1688 onverwacht een zoon kreeg, doemde voor Engeland plotseling het schrikbeeld van een katholieke dynastie op.

Een aantal vooraanstaande Engelsen bood nu in het geheim aan Mary Stuart en haar echtgenoot, de Hollandse stadhouder Willem III, de Engelse kroon aan. In november 1688 stak Willem III vanuit Hellevoetsluis met een groot leger over naar Engeland. Slag hoefde hij praktisch niet te leveren. Jacobus was vroegtijdig gevlucht naar Frankrijk waar Lodewijk hem verblijf aanbood. Willem en Mary werden op 11 april 1689 gekroond tot koning en koningin van Engeland. Deze omwenteling staat bekend als de “Glorious Revolution”.⁷ Voor de Europese betrekkingen betekende de “Glorious Revolution” dat Engeland, Schotland, Ierland en de Republiek nu doormiddel van een personele unie waren verbonden. Onder leiding van Willem III bonden de vier naties gezamenlijk de strijd aan met Frankrijk. In plaats van een bondgenoot had Lodewijk er nu een vijand bij gekregen. En hierbij bleef het niet. Op voorstel van Willem III verenigden Engeland en de Republiek zich op 12 mei 1689 met de Duitse Keizer, de Palts, Keulen, Beieren, Hannover, Brandenburg en Luik in het Groot Verbond van Wenen. Later zouden ook Spanje en Savoye zich nog aansluiten bij deze alliantie.⁸

De Negenjarige Oorlog

De directe aanleiding voor de totstandkoming van het Groot Verbond van Wenen was de Franse inval in de Palts in 1688 waarmee de negenjarige oorlog begon. Drie jaar eerder was de keurvorst van dit kleine Duitse vorstendom overleden. De weduwe van de overleden keurvorst was Lodewijk's schoonzuster Elisabeth en dus zag Lodewijk zijn kans schoon om

⁷ Chandali en Huitsuing, 32

⁸ Van den Berge, 35

het vorstendom aan zijn rijk toe te voegen. Uit naam van Elisabeth eiste hij de regering van de Palts voor zich op. De plunderingen en slachtingen waarmee de verovering van de Palts vervolgens gepaard ging, bracht de tegenstanders van Lodewijk in stelling. De geallieerden van het Groot Verbond wisten hun numerieke meerderheid aanvankelijk niet uit te drukken in een militair overwicht. Integendeel, het goed georganiseerde Franse leger wist hen steeds te verslaan. De geallieerden leden hun eerste nederlaag in 1690 bij Fleuris in Henegouwen. Het jaar daarop werd de Henegouwse hoofdstad Bergen ingenomen door de Fransen. In 1692 ging Namen verloren en een jaar later Charleroi. Veldslagen bij Steenkerken en Neerwinden verliepen eveneens in het voordeel van de Fransen. Niettemin wisten de geallieerden steeds te voorkomen dat de Fransen hun overwinningen konden uitbuiten, zodat al spoedig een padstelling ontstond.⁹ De verwachte Engels-Nederlandse overmacht ter zee bleef lang uit. Uiteindelijk bracht de geallieerde vloot de Fransen echter een ernstige nederlaag toe bij Kaap La Hogue. De helft van de Franse scheepsmacht werd bij deze confrontatie vernietigd. Deze overwinning maakte een zeeblokkade mogelijk, waardoor de Franse economie kon worden getroffen. Het gevolg was dat Frankrijk na verloop van tijd toenadering zocht om tot een vredesregeling te komen. Lodewijk probeerde hierbij zijn vijanden tegen elkaar uit te spelen door ieder van hen apart te benaderen. Dit leidde tot wantrouwen onder de geallieerden.

De eerste onderhandelingen tussen Frankrijk en de Republiek vonden plaats in 1693, maar leidden niet tot resultaten. Een jaar later kwam men in Maastricht wat nader tot elkaar maar door onenigheid over de Franse terugtrekking uit Luxemburg liep het overleg weer vast. Nadat de strijd in eerste instantie weer oplaaide in het gebied rond Namen ontstond er, op initiatief van de Zweedse Koning en met goedkeuring van de Duitse Keizer, vanaf 1695 toch weer toenadering. Frankrijk sloot een onderlinge vrede met Savoye en bereikte een voorlopige vrede met de overige geallieerden. Frankrijk zou Luxemburg weer afstaan aan Spanje en zou Willem III erkennen als Koning van Engeland. Lodewijk was bovendien bereid tegemoet te komen aan de Engels-Nederlandse economische belangen.¹⁰ Tot definitieve afspraken kwam het nog niet, maar deze toenadering zou de basis vormen voor de vredesonderhandelingen zoals die in de zomer van 1697 zouden plaatsvinden in het Huis ter Nieuwburg in Rijswijk.

De Vrede van Rijswijk feitelijke inhoud

Op 9 mei 1697 kwamen de afgevaardigden van alle betrokken partijen voor het eerst bijeen in Huis ter Nieuwburg in Rijswijk. De conferentie stond onder leiding van het neutraal gebleven

⁹ Van den Berge, 36

¹⁰ Chandali en Huitsing, 34

Zweden, met als belangrijkste diplomaat Niels Eosander Baron van Lillienroot. Hij was lange tijd aan de Zweeds-Franse diplomatie verbonden geweest en had als zodanig afwisselend in Stockholm en Parijs dienst gedaan.¹¹ Als snel zou naar voren komen dat de Franse afgevaardigden heel duidelijk wisten wat ze wilden, terwijl die van de verbonden mogendheden ieder een eigen doel nastreefden zodat bij hen eensgezindheid ontbrak. De gehele zomer verliep met loven en bieden, zich terugtrekken en hervatten van het gesprek, tot uiteindelijk op 20 september 1697 werd besloten de negenjarige oorlog te staken. Frankrijk, Engeland, de Republiek en Spanje ondertekenden het vredesverdrag. Frankrijk erkende Willem III als koning van Engeland en gaf hem het vorstendom Orange terug. De Republiek sloot een handelsovereenkomst met Frankrijk, verkreeg verlichting van de Franse invoerrechten en kreeg het recht om troepen te legeren in een zestal steden in de Zuidelijke Nederlanden, de zogenaamde barrièresteden. Spanje kreeg het grootste gedeelte van de Franse veroveringen in de Zuidelijke Nederlanden alsmede Luxemburg en het in augustus 1697 veroverde Barcelona terug. Het duurde nog meer dan een maand voordat op 30 oktober ook Keizer Leopold I en de Duitse vorsten hun handtekening onder het verdrag zetten. Struikelblok was Straatsburg dat al sinds 1681 door de Fransen werd bezet. Uiteindelijk kon Leopold niet anders dan zich neerleggen bij het feit dat hij niet in staat was de oorlog zonder zijn bondgenoten voort te zetten. Hij nam genoegen met de teruggave van de door Frankrijk veroverde gebieden met uitzondering van Straatsburg.¹²

Zo leek uiteindelijk een evenwichtige vrede bereikt. Frankrijk moest het merendeel van zijn veroveringen weer prijsgeven, hoewel de inlijving van Straatsburg een belangrijk succes was. De onderlinge verdeeldheid binnen het geallieerde kamp was genadeloos aan het licht gekomen en ook die wetenschap was belangrijke winst voor de Fransen. Een uiterst belangrijk punt was bovendien niet in de vredesonderhandelingen betrokken, te weten de troonsopvolging in Spanje. De Spaanse koning Karel II was een ziekelijk man en het zag er naar uit dat hij oud zou worden. Karel had geen kinderen en derhalve geen directe erfgenaam. Zowel de koning van Frankrijk, de Duitse keizer als de keurvorst van beieren konden daarom aanspraak maken op de Spaanse troon. Spanje was, hoewel over z'n hoogtepunt heen, nog altijd een grote mogendheid met uitgestrekte bezittingen binnen en buiten Europa. Een personele unie tussen Frankrijk en het Spaanse imperium was voor de overige Europese staten daarom even onaanvaardbaar als een personele unie tussen Spanje en het Duitse Rijk voor Frankrijk was. De Spaanse erfeniskwestie hing als een zwaard van Damocles boven Europa.

¹¹ H. Duchhardt, *Der Friede von Rijswijk 1697* (Mainz 1998) 219

¹² H.Hardenberg, *Twintig eeuwen Rijswijk* (Den Haag 1975)

Het feit dat er bij de vredesonderhandelingen niet over was gesproken zorgde er voor dat het verdrag van Rijswijk meer werd gezien als een wapenstilstand dan als een vredesverdrag.¹³

¹³ J.S.A.M. van Koningsbrugge, *Tusen Rijswijk en Utrecht* (Gronongen 1996) 40

Hoofdstuk 2

Theoretisch kader

De betekenis van Rituelen en ceremoniën in de vroegmoderne diplomatie.

Om de rituelen en ceremoniën rondom de vrede van Rijswijk goed te kunnen begrijpen, is het van belang eerst te weten welke rol rituelen en ceremoniën speelden in de zeventiende eeuwse diplomatie. Waar een ambassadeur of diplomaat tegenwoordig als vertegenwoordiger van zijn of haar land optreedt, lag dat in de vroeg moderne periode anders. Het internationale systeem bestond niet zoals nu uit onpersoonlijk natiestaten maar nog voornamelijk uit koninkrijken waarvan de soevereinen onderling, op persoonlijke titel, om status en aanzien streden. In de late middeleeuwen, toen het steeds gebruikelijker werd dat vorsten hun vertegenwoordigers stationeerden op buitenlandse hoven, ontstond langzamerhand een algemeen aanvaarde onofficiële hiërarchie van Soevereinen en hun vertegenwoordigers. Bovenaan de lijst de Rooms keizer gevold door de koning van Frankrijk en de koning van Engeland. In 1504 werd er in Rome, destijds het centrum van diplomatiek verkeer, een ranglijst opgesteld die een semi officiële status kreeg. De paus, die boven alle partijen verheven was, heeft deze lijst nooit bekrachtigd maar alle partijen kenden deze lijst en handelden er ook naar. Bovenaan deze lijst de Rooms Keizer gevold door de gekozen Rooms koning. Zij werden gevolgd door de koningen van Frankrijk, Castilie, Aragon, Portugal, Engeland, Sicilië Schotland, Hongarije, Navarro, Cyprus, Bohemen, Polen en Denemarken. De koningen werden gevolgd door de soevereine hertogen waaronder die van Bourgondië, Beieren, Saxen en Venetië.¹⁴ Doormiddel van Rituelen en ceremoniën kon uiting worden gegeven aan de hiërarchie.

Vanaf het begin van de zeventiende eeuw ontstond er langzamerhand een geïnstitutionaliseerd systeem van diplomatieke service waarbij de rol een ambassadeur steeds belangrijker werd. De ambassadeur was niet langer een losse boodschapper van de kroon maar de vaste vertegenwoordiger van Kroon. Omdat de soeverein veelal niet zelf bij onderhandelingen of bijeenkomsten aanwezig was, verliepen de contacten via diplomaten die de eer en glorie van hun Soeverein verdedigden. De ambassadeur werd gezien als de belichaming van de Soeverein die hij vertegenwoordigde. Dat betekende dat de status van de Soeverein dus tot uiting moest komen in de wijze waarop de ambassadeur van de betreffende Soeverein werd behandeld.¹⁵ De ambassadeur moest er dus bij iedere gelegenheid, hoe klein ook, scherp op letten dat hij met het juiste egard, passend bij de status van zijn soeverein,

¹⁴ W.Roosen, *Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach* (Chicago 1980) 460

¹⁵ Roosen, 462

werd behandeld. Het was daarbij dan vooral van belang dat de op dat moment geldende hiërarchie op de juiste wijze tot uiting kwam in de manier waarop de diplomaat ten opzichte van diplomaten van andere soevereinen werd behandeld. Een kleine afwijking, bewust of onbewust, kon immers ook door de overige partijen worden geïnterpreteerd als zwakte en als reden de betreffende soeverein in het vervolg een andere status toe te kennen. Diplomatieke ceremoniën werden om deze reden tot in detail vastgelegd om zo conflicten te kunnen voorkomen. Tegelijkertijd kon er natuurlijk, juist doordat alles zo tot in detail werd vastgelegd, ook makkelijk een conflict ontstaan.

Als soevereinen elkaar positie op de ranglijst betwistten, kon de aanval op elkaars positie ondermeer worden ingezet door de tegenpartij niet met de door de tegenpartij verwachte eer tegemoet te treden. Het beste voorbeeld van strijd om aanzien is het conflict tussen Spanje en Frankrijk. Vanaf de vijftiende eeuw maakten afgevaardigden van beide landen ruzie over de vraag welk land een hogere positie op de ranglijst had en welk land dus bij ceremoniën een belangrijkere positie mocht innemen. Dat, als we met de bril van nu, op het oog kleine details tot grote gevolgen konden lijden, blijkt wel uit de wijze waarop dit conflict uiteindelijk ten einde kwam. In 1661 braken in Londen, bij de intocht van de nieuwe Zweeds ambassadeur, gevechten uit tussen Spaanse en Franse afgevaardigden. Inzet van de gevechten was de ereplaats in de parade. Beide facties dachten aanspraak te maken op deze plek en wilden elkaar geen voorrang verlenen. Uiteindelijk vielen bij de gevechten, die in eerste instantie door de Spanjaarden werden gewonnen, vijftig doden.¹⁶ Dit bracht Lodewijk XIV ertoe de Spaanse koning Philips IV met oorlog te dreigen als hij niet onmiddellijk zou erkennen dat Frankrijk en alle Franse afgevaardigden in het vervolg een belangrijker positie innamen dan Spanje en de Spaanse afgevaardigden. Uiteindelijk bezweken de Spanjaarden onder de Franse druk en bood de Spaanse ambassadeur in Parijs, namens de Spaanse Koning, publiekelijk excuses aan voor hetgeen er in Londen was gebeurd. Ook werd bevestigd dat Spanje de hogere positie van Frankrijk in het vervolg zou respecteren en dit ook tot uiting zou komen in de wijze waarop afgevaardigden van de Franse koning zouden worden behandeld.

De grote waarde die werd gehecht aan de juiste uitvoering van ceremoniën en rituelen en het aanhouden van de juiste hiërarchie kon erg lastig zijn bij onderhandelingen tussen landen, zeker als er bij die onderhandelingen meerdere landen betrokken waren die elkaars positie op de ranglijst betwistten. De start van onderhandelingen werd soms maanden vertraagd omdat men het niet eens kon worden over de te volgens ceremoniën, te hanteren aanspreek titel of de aan te houden tafelindeling. Om vertragingen bij grote

¹⁶ M.S. Anderson, *The rise of Modern Diplomacy 1450-1919* (Eastborn 2001) 63

vredesonderhandelingen te voorkomen werd er daarom vanaf halverwege de zeventiende eeuw steeds meer naar gestreefd de belangrijke rivaliserende staten tijdens de vredesonderhandelingen op een zo gelijkwaardig mogelijke manier te behandelen. Die gelijkwaardige behandeling moest tot in de kleinste details worden doorgevoerd zodat de precedentie strijd de onderhandelingen niet kon frustreren. Eén van de eerste vredesconferenties waarbij deze werkwijze werd aangehouden was de vredesconferentie die in 1659 een einde maakte aan het Spaans-Franse grensconflict in de Pyreneeën. De vredesconferentie werd gehouden op Ile de la conference, ook wel fazanteneiland genoemd. Dit Eiland in de rivier Bidassoa lag exact tussen de grensplaatsen Hendaye en Irun in. Vanaf de Franse kant en vanaf de Spaanse kant werd een aparte brug naar het onbewoonde eiland gelegd zodat de Spaanse onderhandelaar Don Luis de Haro en de Franse onderhandelaar Cardinal Mazarin het eiland, zonder elkaars grondgebied te hoeven betreden, konden bereiken. Precies midden op het eiland werd een paviljoen gebouwd waar de onderhandelingen konden plaatsvinden.¹⁷ Deze volstrekt gelijkwaardige behandeling van de onderhandelende partijen zorgde ervoor dat beide partijen, zonder op enige wijze gezichtsverlies te hoeven leiden, konden deelnemen aan de onderhandeling. Saillant detail is dat het eiland tot op de dag van vandaag zowel Frans als Spaans grondgebied is. Beide landen voeren om toerbeurt een half jaar lang het bewind over het eiland.

De perfecte ambassadeur

Omdat de kleinste details bepalend konden zijn voor het verloop van vredesonderhandelingen was het ook van groot belang dat een vorst beschikte over bekwame ambassadeurs. Zij waren immers degene die hun soeverein vertegenwoordigde bij de onderhandelingen en zijn eer moesten verdedigen en zij waren ook degene die het door de soeverein beoogde resultaat moesten behalen. In de loop van de zeventiende eeuw veranderde de ideeën over hoe een diplomaat het beste kon handelen. Er verschenen meerdere boeken waarin werd beschreven hoe een diplomaat het beste kon handelen.¹⁸ Aan de basis van dit in die tijd populairder wordende genre stond het boek van de Spaanse schrijver en diplomaat de Vera met als titel *El Embajador*. Dit boek, met daarin uitgebreide praktische adviezen en ethische beschouwingen, werd later ondermeer vertaald in het Italiaans en Frans en bereikte zo een groot lezerspubliek. Doel was niet langer meer, zoals ondermeer Machiavelli en de Comynes in de zestiende eeuw nog schreven, met behulp van alle beschikbare middelen een ongebreidelde machtsstrijd voeren en de tegenstander misleiden of zelfs verslaan. Deze handelwijze, was nu de

¹⁷ Anderson, 65

¹⁸ Anderson, 45

overtuiging, leidde alleen maar tot instabiele relaties tussen staten. In de laatste decennia van de zeventiende eeuw ontstond, mede door het boek van De Vera, steeds meer de overtuiging dat een diplomaat oprecht en eerlijk moest handelen. Dit zou veel meer vertrouwen wekken bij de partij waarmee werd onderhandeld en zou daardoor ook uiteindelijk effectiever zijn. Doel werd nu veel meer om, middels behoedzaam handelen, conflicten te voorkomen en staten in redelijke mate van vriendschappelijkheid naast elkaar te laten bestaan.¹⁹

In het kader van deze scriptie is ook het boek met de titel ‘*De la manière de négocier avec les souverains*’ van de Franse Diplomaat Calières van groot belang. Voordat Calières in 1693 toetrad tot de Franse diplomatieke service was hij al actief geweest als diplomaat voor de hertog van Longueville en de hertog van Turijn. Calières was gespecialiseerd in het voeren van onderhandelingen met de Republiek en om die reden was hij in 1697 ook, als lid van de Franse delegatie, aanwezig bij de vredesonderhandelingen in Rijswijk.²⁰ Hij was zelfs degene die, zo zal in het volgende hoofdstuk blijken, een cruciale rol heeft gespeeld bij deze vredesonderhandelingen. Het is van belang de ideeën van Calières te kennen omdat zo ook inzicht kan worden gekregen in de wijze waarop de Franse delegatie de vredesonderhandelingen heeft benaderd. De ideeën van Calières sluiten in de basis goed aan bij de ideeën zoals eerder geformuleerd door De Vera. Zo hamert ook Calières er op dat diplomaten de beste resultaten kunnen behalen door altijd eerlijk en oprecht te handelen. De toelichting die hij vervolgens geeft wijst er wel op, meer dan bij de Vera het geval is, dat het om een meer berekende wijze van oprechtheid gaat. Calières geeft aan dat het in veel gevallen wel lukt om doormiddel van het uithalen van een truc een goed onderhandelingsresultaat te boeken maar dat deze werkwijze uiteindelijk averechts zal werken. De tegenpartij zal, zodra later duidelijk wordt dat er een truc met ze is uitgehaald, streven naar wraak en andere toekomstige onderhandelingspartners zullen op hun hoede zijn omdat ze jouw reputatie kennen.

Calières beschrijft verder dat diplomaten die op een diplomatiek missie worden gestuurd eigenlijk maar twee doelen hebben. Het eerste doel is het behartigen van de belangen van de Soeverein waarvoor de diplomaat werkt en het tweede doel is proberen te ontdekken wat het doel is van de partij waarmee wordt onderhandeld om zo bij onderhandelingen het juiste wisselgeld te kunne inzetten. Bij onderhandelingen aan Koninklijke hoven ligt dan vooral de nadruk op het mondeling onderhandelen terwijl bij onderhandelingen met Republieken en bij vredesonderhandelingen het schriftelijk kunnen onderhandelen zeer belangrijk is. In beide gevallen is van belang dat een diplomaat daadkrachtig kan handelen

¹⁹ Diplomatic classics Tekst de Vera

²⁰ Diplomatic classics Tekst calieres

zonder al z'n kaarten op tafel te leggen. De kunst is eigenlijk om de onderhandelaars van de tegenpartij beetje bij beetje, zonder dat ze dat zelf in de gaten hebben, te bewerken zodat ze overtuigd raken van zaken die leiden tot een gunstig onderhandelingsresultaat. In alle gevallen moet spanning tussen onderhandelaars worden vermeden zonder ook weer te toegankelijk te zijn. Wanneer wordt onderhandeld met vertegenwoordigers van een inferieure vorst waarvan men iets nodig heeft moet, juist om geen weerstand op te roepen, ook zeker geen nadruk worden gelegd op de zwakte van die vorst. Andersom moet, als het nodig is omdat de superioriteit van de eigen Vorst in het geding is, ook gelijk daadkrachtig worden opgetreden.²¹

Oprecht en eerlijk handelen was dus voor Calières niet zozeer een doel op zich maar een middel om bij onderhandelingen te komen tot een zo gunstig mogelijk eindresultaat.

²¹ Diplomatic classics Tekst callieres

Hoofdstuk 3:

Welke Rituelen en ceremoniën hebben een rol bij de Vredesonderhandelingen in Rijswijk

De vredesonderhandelingen die een eind moesten gaan maken aan de negenjarige oorlog vonden plaats in Huis ter Nieuwburg in Rijswijk. Op 9 mei 1697 kwamen daar alle gezanten van de betrokken partijen voor het eerst bijeen. Omdat Huis ter Nieuwburg een belangrijke rol heeft gespeeld bij de onderhandelingen en er ook, zo zal blijken uit de detailbeschrijving van de conferentie, niet zomaar voor deze locatie is gekozen, wil ik eerst wat meer vertellen over de historie van Huis ter Nieuwburg.

De geschiedenis Huis ter Nieuwburg

Op 18 juli 1630 kocht stadhouder Frederik Hendrik de hofstede “Ter Nieuburch”. Het was niet de eerste keer dat een lid van het huis van Oranje bezittingen verwierf in Rijswijk. Frederik Hendriks halfbroer Maurits liet enige jaren eerder een uitgebreid stallencomplex bouwen aan de Herenstraat in Rijswijk. Zijn vader Willem van Oranje was zelfs tot 1557 ambachtsheer van Rijswijk. Kort na aankoop van “Ter Nieuburch” liet Frederik Hendrik de oude hofstede afbreken. Hij had andere plannen met dit landgoed. Om zijn plannen te verwezenlijken kocht hij nog 19 hectare land in de directe omgeving van het landgoed zodat het totale oppervlak toenam tot 33 hectare.²² Frederik Hendrik was de derde stadhouder uit het geslacht Oranje. Onder zijn vader Willem van Oranje hadden de Nederlanden zich losgemaakt van het Habsburgse Huis. In 1584 nam prins Maurits de rol van zijn in Delft vermoorde vader over. Op zijn beurt nam Frederik Hendrik in 1625 de plaats van zijn halfbroer Maurits in. Waar Willem en Maurits met soberheid invulling gaven aan hun taak lag dat bij Frederik Hendrik anders. Onder invloed van zijn grotendeels Franse opvoeding en zijn huwelijk met de kunstzinnige Amalia van Solms deed hij er alles aan om zijn vorstelijke status te benadrukken. Hij stond bekend als paleizenbouwer. Ook in Rijswijk zou een paleis verrijzen. Op 1 november 1634 werd het in Franse barokstijl uitgevoerde bouwwerk voltooid. In overeenstemming met het symmetrische bouwwerk was ook het bijbehorende park in rechtlijnige Franse barokstijl aangelegd.²³

Toen Fredrik Hendrik in 1647 overleed kwam het huis formeel in Handen van zijn zoon Willem II maar zijn moeder Amalia had nog wel het recht het paleis tot haar dood te

²² Chandali en Huitsing, 7-8

²³ Hardenberg, 67

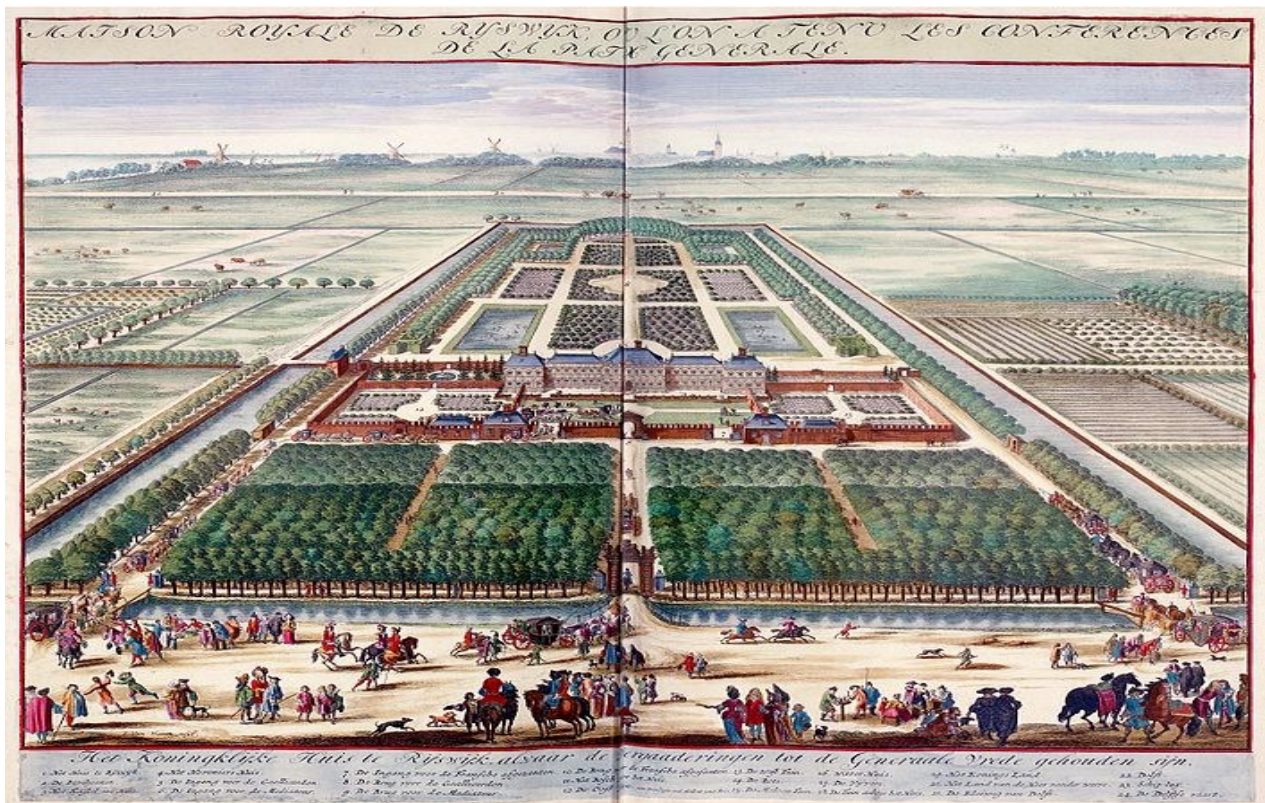
blijven bewonen. Omdat Amalia echter voorkeur gaf aan Paleis Noordeinde en Huis ten Bosch werd het paleis weinig gebruikt. Na de dood van Amalia kwam Huis ter Nieuwburg in 1675 in handen van Willem III. Willem was druk met de oorlog tegen Frankrijk en heeft weinig tijd doorgebracht in Huis ter Nieuwburg. Verreweg het grootste deel van het bestaan van Huis ter Nieuwburg was het huis dus zonder vaste bewoners gebleven. Het huis leek roemloos ten onder te gaan totdat in de zomer van 1697 het bijna vergeten Huis ter Nieuwburg werd gekozen als locatie waar de vredesonderhandelingen zouden plaatsvinden die een einde moesten gaan maken aan de negenjarige oorlog.

Waarom juist Huis ter Nieuwburg in Rijswijk?

De negenjarige oorlog kende geen duidelijke overwinnaar. De Fransen wisten dankzij hun sterke landleger weliswaar enkele gebieden te veroveren op de geallieerden maar konden, dankzij de gezamenlijke inspanningen van de geallieerden, ook weer geen duidelijke overwinning forceren. Op zee was de situatie omgekeerd. De Engels-Nederlandse vloot was de Franse vloot, na de slag bij Kaap La Hogue, de baas wat de geallieerden uiteindelijk in staat stelde middels een zeeblokkade de Franse economie te treffen. Omdat alle partijen oorlogsmoe waren en ieder, zoals beschreven in hoofdstuk 1, eigen redenen had om een einde te willen maken aan de oorlog, kwamen de partijen uiteindelijk na bemiddeling van de Paus en Zweedse diplomaten overeen vredesonderhandelingen te starten. Juist omdat de strijd geen duidelijke winnaar kende, was het voor alle partijen van groot belang dat de locatie waar de vredesonderhandelingen zouden plaatsvinden op geen enkele manier de indruk zou kunnen wekken dat één partij een knieval had moeten maken. Het bleek niet eenvoudig een plek te vinden waarmee alle partijen konden instemmen. De Duitse keizer verkoos Aken of Mainz maar dat was voor de Fransen niet acceptabel. Een locatie Frankrijk was voor de bondgenoten weer niet acceptabel. De Fransen waren uiteindelijk bereid naar de Republiek te komen maar Den Haag was geen optie omdat dat zou betekenen dat ze zouden moeten afreizen naar het regeringscentrum van de Republiek en dat zou kunnen worden uitgelegd als een vorm van zwakte. Uiteindelijk kwam de Franse diplomaat Callières met de oplossing. Hij stelde voor de vredesconferentie in Huis ter Nieuwburg in Rijswijk te laten plaatsvinden. De afgezanten van de Keizer, Engeland, de keurvorsten, Spanje en de Republiek woonden toch al in Den Haag, zij zouden daar dan kunnen blijven. De Franse delegatie zou dan gedurende de vredesonderhandelingen in Delft verblijven.²⁴ Beide steden hadden voldoende mogelijkheden om grote delegaties te huisvesten maar nog veel belangrijker: de vredesonderhandelingen

²⁴ Huitsing, 13

konden zo op “neutraal terrein” exact tussen Den Haag en Delft plaatsvinden. Door zijn perfecte symmetrische bouw leende Huis ter Nieuwburg zich uitstekend voor de conferentie. Die symmetrie maakte het mogelijk beide partijen gelijk te behandelen. De Fransen kregen de beschikking over het westelijke paviljoen en het westelijk gedeelte van het middengebouw van Huis ter Nieuwburg, de geallieerden kregen de oostvleugel en het oostelijk gedeelte van het middengebouw tot hun beschikking. Aan de zwen, die de conferentie als bemiddelaar zouden leiden, werden vijf kleinere vertrekken in het middengebouw ter beschikking gesteld.²⁵ Er moeste nog wel een ander probleem worden opgelost. Huis ter Nieuwburg had oorspronkelijk maar één toegang met daarvoor één toegangsbrug. Dat zou ongetwijfeld tot problemen gaan leiden omdat de afgevaardigden van de strijdende partijen niet gelijktijdig van deze ene toegang gebruik konden maken. De ene partij zou de andere partij dus als eerst het terrein van het paleis moeten laten betreden. Om iedere schijn van ongelijkheid uit te sluiten, werden er daarom twee nieuwe bruggen aangelegd over de vaart langs de Zandweg, de huidige Van Vredenburgweg, en werden de muren doorbroken voor twee nieuwe ingangen. Voor beide partijen kon zo een aparte toegangsweg naar het paleis gemaakt worden. Ook werden zowel het westelijke als het oostelijke paviljoen voorzien van een eigen ingang zodat voorkomen kon worden dat er problemen zouden ontstaan over de vraag wie het paleis als eerste mocht betreden.²⁶

²⁵ Rodenburg, 24-26

²⁶ Chandali en Huitsing, 35-36

De Conferentie

De Vredesconferentie werd geopend op 9 mei 1697. De Zweedse bemiddelaar Nils Eosander Baron Lillienroot kwam om half vier als eerste bij het paleis aan in een koets getrokken door zes paarden. Een half uur later volgden de geallieerden met als eerste Corbain baron Prielmeyer, de ambassadeur van de Beierse keurvorst Maximiliaan II Emanuel, die sinds 1691 landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden was. Vervolgens arriveerde de delegatie van de Republiek. De delegatie bestond uit de bejaarde en ziekelijke oud-burgemeester van Amsterdam Jacob Boreel, die spoedig zou worden vervangen door raadspensionaris van Holland Antonius Heijnsius, de edelman Everard van Weede van Dijkvelt en de Friese edelman Willem van Haren. Met name van Dijkvelt was nauw betrokken bij de door Willem III gevoerde buitenlandse politiek. Daarna volgde de delegatie van de Duitse Keizer bestaande uit Dominique Andreas graaf Kaunitz, Heinrich Johann Franz Graaf Strattmann en Johan Friedrich Freiherr von Seilern. De delegatie werd geleid door graaf Kaunitz die als keizerlijk diplomaat door heel Europa had gereisd en onder andere betrokken was geweest bij de financiering van hulptroepen in de Zuidelijke Nederlanden en Savoye. Na de afgezanten van de Duitse keizer volgden de vertegenwoordigers van Spanje: Don Francisco Bernardo de Quiros en de Zuid-Nederlander Louis Alexandre Baron de Schockart, graaf van Thirimont en baron van Gaasbeek. Daarna reden de gezanten van Engeland voor: Thomas Herbert of Cardiff Earl of Pembroke, Edward Viscount Villiers, Robbert Sutton baron Lexington en Sir Joseph Williamson. Als laatste de gezanten van de kleine Duitse Vorstendommen Deze stoet passeerde tussen vier uur en kwart over vier. Weer een half uur later volgde de delegatie uit Frankrijk bestaande uit de bekwame diplomaten Nicolas Auguste de Harlay de Bonneuil, comte de Cély, Francois de Cllières en Louis Verjus, comte de Crécy. Zij arriveerden ook ieder in een koets getrokken door zes paarden.²⁷

Hoewel alle deelnemende partijen tijdens de conferentie, om een precedentiestrijd te voorkomen, zoveel mogelijk gelijkwaardig werden behandeld, dat is bijvoorbeeld goed te zien aan het feit dat alle delegaties werden vervoerd in een koets getrokken door zes paarden, is uit de volgorde van aankomst bij Huis te Nieuwburg toch nog wel af te leiden welke onderlinge rangorde in die periode binnen de bondgenoten werd aangehouden. Dat de Zweedse delegatie als eerste bij Huis ter Nieuwburg arriveerde ligt voor de hand. Zij traden immers op als bemiddelaar en moesten de deelnemers ontvangen. Uit feit dat van het “gastland” eerst de vertegenwoordigers van de Beierse keurvorst, landvoogd van de Zuidelijke Nederlanden, arriveerden en daarna pas de vertegenwoordigers van de Republiek

²⁷ Rammazeyn en Uytwerf, voorreden 3-6

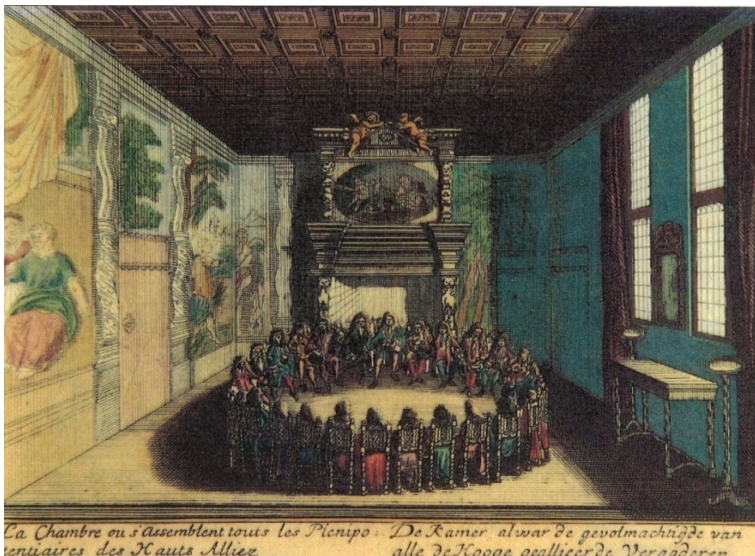
zou je kunnen afleiden dat een keurvorst meer status genoot dan een Republiek. Volgens de algemeen geldende normen klopt dat ook. Republieken bungelden wat betreft status onderaan de ranglijst. Het was ook niet voor niets dat Willem III graag door alle partijen, inclusief de Fransen, erkend wilde worden als koning van Engeland. Dat vervolgens eerst de vertegenwoordigers van de keizer arriveerden en daarna pas de vertegenwoordigers van Spanje en Engeland geeft aan dat de Keizer nog steeds meer aanzien genoot dan de koningen van Spanje en Engeland waarbij de koning van Spanje weer meer aanzien genoot dan de koning van Engeland. Dat de vertegenwoordigers van de kleinere Duitse vorstendommen als laatste arriveerden geeft aan dat zij weer minder aanzien genoten dan de koning van Engeland. Op grond van de volgorde van aankomst zou je kunnen concluderen dat van de kleinere Duitse vorstendommen Keulen het meeste aanzien genoot gevolgd door Saxen, Brandenburg, Lotharingen en Wirttemberg. De Franse vertegenwoordigers arriveerden als laatste bij Huis ter Nieuwburg maar omdat zij gebruik konden maken van hun eigen toegangsbrug en eigen ingang kun je hieruit geen conclusie trekken over de status van Frankrijk ten opzichte van de overige deelnemende landen.

De conferentie kwam langzaam op gang. Op 22 mei ontving Lillienroot de vredesvoorstellen van Keizer Leopold, de Duitse keurvorsten, de Staten Generaal en Spanje. De geallieerden wilden vergaderen volgens de afspraken van de Vrede van Westfalen van 1648. Op 1 juni bracht Lillienroot aan de Keizerlijke en de Spaanse ambassadeurs een Frans tegenvoorstel. De Fransen wensten de Vrede van Nijmegen van 1678 als uitgangspunt te nemen. Tussen 1648 en 1678 had Frankrijk namelijk enige successen geboekt die men niet meer kwijt wilde. Beide geallieerde delegaties gingen niet akkoord met het Franse voorstel. Soepeler verliep het Franse contact met de Republiek en Engeland. Aan Raadspensionaris Antonius Heinsius lieten de Fransen weten gereed te zijn om de onderhandelingen met de Republiek te starten en om te komen tot een handelsovereenkomst en Maritieme overeenkomst.²⁸ Frankrijk onderhandelde dus niet met de geallieerden gezamenlijk. Dat gaf de Franse ambassadeurs veel speelruimte. Hoewel de onderhandelingen met de Republiek en Engeland redelijk voorspoedig verliepen, liet Frankrijk de voortgang van dit overleg ook afhangen van de onderhandelingen met Spanje en de Duitse vorsten. En met die onderhandelingen had Frankrijk minder haast. Zo werd de conferentie gerekt en kon Frankrijk de zomer gebruiken om nog enkele militaire successen te boeken die dan weer als wisselgeld konden worden ingezet bij de nieuwe onderhandelingsronde. Het tussenrapport dat Lillienroot op 20 juli presenteerde, geeft de sfeer van de onderhandelingen helder weer. Hij schrijft dat

²⁸ Rammazeyn en Uytwerf, 559

hij aan de Fransen heeft medegedeeld dat de geallieerden “*met veel verknochttheijt*”²⁹ het Franse ontwerp bestudeerden. De Fransen hadden geantwoord daarover weliswaar “*heel blijde te sijn*”³⁰, maar hadden Lillienroot toch verzocht om nog meer spoed te maken of anders de onderhandelingen helemaal af te breken. De datum van het rapport 20 juli, was cruciaal. Het was de dag waarop de Duitse Keizer zijn vredesontwerp indiende, compleet met een schadeclaim van 24 miljoen gulden.³¹ Op dezelfde dag deden de Fransen echter een tegenzet. Omdat hun voorstellen nog niet allemaal waren beantwoord, stelden zij een ultimatum. Als er voor eind Augustus nog geen vrede was gesloten dan zou Lodewijk XIV zich niet langer houden aan alle eerdere overeenkomsten en met nieuwe voorstellen komen, naar de situatie van dat moment.³² Zo kon Frankrijk de onderhandelingen opnieuw rekken.

De conferentie stond ook bol van de ceremoniën en rituelen die de snelheid van handelen ook niet ten goede kwam. Zo werden de plenaire vergaderingen gehouden in de grote vergaderzaal op de eerste verdieping van het middenpaviljoen. Dus exact tussen de verblijfplaats van de Fransen en geallieerden in. Deze grote vergaderzaal beschikte over toegangsdeuren aan weerszijden van de vergaderzaal die via aparte trappenhuizen te bereiken waren zodat de delegaties de vergaderzaal, ieder via de eigen ingang konden betreden. Het was echter ook van groot belang dat beide partijen de vergaderruimte exact gelijktijdig zouden betreden. Er werd daarom in een protocol vastgelegd dat beide partijen de vergaderruimte pas mochten betreden zodra de Zweedse onderhandelaars op hun plek zaten en er door hen werd gebeld. Men kon dan plaatsnemen op één van de stoelen die in een kring waren opgesteld.³³

²⁹ Rammazeyn en Uytwerf 399-400

³⁰ Rammazeyn en Uytwerf, 400

³¹ Rammazeyn en Uytwerf, 425

³² Rammazeyn en Uytwerf, 398

³³ Van den Berge, 36

Er was geen vergadertafel aanwezig waardoor er ook niemand aan het hoofd van de tafel kon zitten en men dus elkaars gelijke was. Eén keer ging de Engelse delegatie de fout in door de conferentieruimte te betreden voordat het belse signaal had geklonken. De Franssen accepteerden deze schending van het protocol niet en zagen hierin reden om de besprekingen op te schorten.³⁴

Ook typerend voor de omgangsvormen was de gang van zaken bij de aankondiging van het overlijden van de Zweedse koning Karel XI. De koning was reeds op 5 april, een maand voor het begin van de conferentie, overleden. Alle delegaties waren reeds officieus van deze gebeurtenis op de hoogte, maar met het betuigen van deelneming aan de Zweeds delegatie moest men wachten totdat baron Lillienroot het overlijden van de koning officieel bekend zou maken. De baron moest op zijn beurt weer wachten op de rouwkleding waarover hij volgens de etiquette moest beschikken. Pas op 12 juni was het zover. Lillienroot verscheen in een zwarte koets met in rouwkleding gehulde bedienden. Vervolgens stelde hij de aanwezige diplomaten officieel in kennis van het overlijden van koning.³⁵

Terwijl in Rijswijk de onderhandelaars zich bogen over de vredesontwerpen, zat Willem III zich te verbijten in Londen. Hij ergerde zich aan de Franse verdragings tactieken en aan de stroeve verhouding tussen de geallieerden onderling. Al eind juni belegde hij daarom een aantal geheime ontmoetingen nabij het stadje Halle bij Brussel. Hans Willem Bentinck, graaf van Portland en vertrouweling van Willem III, voerde hier directe en informele gesprekken met de Franse Maarschalk Boufflers. Tijdens een vijftal ontmoetingen vervaardigden zij het raamwerk voor het uiteindelijke vredetraktaat. Franse erkenning van het koningschap van Willem III was daarbij, naast de teruggave van het door de Franssen ingenomen Orange, het hoofddoel van de Republiek.³⁶ Republieken bungelden qua aanzien helemaal onderaan de ranglijst. Een erkend koningschap zou Willem III veel extra status en aanzien opleveren. Het feit dat Willem streefde naar spoedige Franse erkenning van zijn koningschap zegt ook wel iets over de status van Frankrijk.

Voor de opstelling van Spanje binnen het geallieerde overleg over de Zuidelijke Nederlanden was problematisch. Londen, Den Haag en Brussel wilden aan de Franse Noordgrens een sterke verdedigingslinie tussen de zee en de stad Namen instellen met Hollandse en Engelse troepen. Om Frankrijk tegemoet te komen wilden zij Luxemburg, dat was Spaans gebied, als wisselgeld gebruiken. Spanje was hier fel op tegen. Afstand doen van Luxemburg betekende verlies van grondgebied maar misschien nog wel belangrijker verlies

³⁴ Chandali en Huitsing, 37

³⁵ Rodenburg, 36-37

³⁶ Van den Berg, 36

van Status. Ook de legering van Hollandse en Engelse troepen op Spaans grondgebied was niet bepaald een teken van macht. Frankrijk voerde in de tussentijd de druk nog verder op door het stadje Ath in de Zuidelijke Nederlanden en de omgeving van Barcelona te veroveren. Dit maakte de onderhandelingspositie van Lodewijk XIV alleen maar sterker.³⁷

Ook binnen het Duitse Keizerrijk verliep de samenwerking niet optimaal. Duitsland was een lappendeken van staten en staatje met ieder eigen belangen. De keurvorsten oefende druk uit op de keizerlijke ambassadeurs in Rijswijk om, zoals de Fransen graag wilden, de vrede van Nijmegen als uitgangspunt te erkennen en om wanneer nodig het verlies van de keizerlijke rijksstad Straatsburg te accepteren. De betrokken Duitse staten, vooral de Palts, hoopten zo ruimhartig door de Fransen te worden gecompenseerd in de geleden oorlogsschade. Wel werd, omdat de Duitsers weigerden te communiceren in het Frans, van de Fransen een Latijnse versie van hun voorstel verwacht. Lodewijk kwam hierop met een nieuwe claim. Hij eiste nu de soevereiniteit op voor de hele Elzas inclusief de stad Straatsburg. Het dreigende verlies van de stad en de alarmerende berichten over Luxemburg waren reden voor de Keizer om contact te zoeken met de Spaanse koning Carlos. Doel van de Keizer was om gezamenlijk te pleiten voor het behoud van beide gebieden. Die poging mocht echter niet baten. Spanje kwam zelfs als eerste een akkoord overeen met Frankrijk, gevolgd door Engeland en de Republiek. Luxemburg zou voor Spanje behouden blijven terwijl Straatsburg voor de keizer verloren zou gaan.³⁸ Het was tekenend voor het gebrek aan eenheid onder de geallieerden. De Duitse keizer was absoluut niet blij met deze ontwikkelingen. Op 1 september schreef hij zijn geallieerde partners met het verzoek de oorlog tegen Frankrijk voort te zetten totdat Frankrijk definitief verslagen zou zijn. Tevergeefs, de ondertekening van het akkoord met Frankrijk werd door Spanje, Engeland en de Republiek vastgesteld op 20 september.

In de avond van 20 september 1697 kwamen de diplomaten bij elkaar in de kleine vergaderkamer aan de achterzijde van het middengebouw van Huis ter Nieuwburg. Lillienroot legde aan de gezanten de te ondertekenen vredesakten voor. Na vier maanden onderhandelen was eindelijk het moment daar. Een klein detail zou echter nog bijna roet in het eten gooien. Spanje en Frankrijk hadden als eerste overeenstemming bereikt en zouden de ondertekening moeten openen. De Fransen wilde de vrede met Spanje echter pas ondertekenen nadat eerst de ondertekening met Engeland en de Republiek had plaatsgevonden. Omdat de Engelsen niet wilden beginnen, openden de ambassadeurs van de Staten- Generaal de ceremonie. De tekst van de vredesverdragen had met deze vertragingen geen rekening gehouden. Officieel vond

³⁷ Duchhardt, 221

³⁸ Hardenberg, 77

de ondertekening op de geplande datum plaats, maar door de opgelopen vertraging was het middernachtelijk uur inmiddels gepasseerd. Om één minuut over twaalf, dus op 21 september, ondertekenden Anthony Heijnsius en de edelen van Weede en van Haaren namens de Republiek der Nederlanden het verdrag met Frankrijk. Een minuut later waren Frankrijk en Engeland aan de beurt. Lodewijk XIV erkende Willem III nu officieel als koning van Engeland. Tevens gaf hij Willem III het prinsdom Orange terug dat hij in 1672 had geannexeerd. Ook Spanje dat het vredesverdrag met Frankrijk om 3 minuten over twaalf tekende, had redelijk gunstige voorwaarden bedongen. Bijna alle door Frankrijk veroverde gebieden, inclusief Luxemburg, keerden terug onder Spaans gezag.³⁹

Het duurde nog meer dan een maand voordat op 30 oktober ook Keizer Leopold en de Duitse vorsten hun handtekening onder het verdrag zetten. Struikelpunt was Straatsburg, dat al sinds 1681 door de Fransen werd bezet. Uiteindelijk kon Leopold niet anders dan zich neerleggen bij het voldongen feit dat hij niet in staat was de oorlog zonder zijn bondgenoten, die het vredesverdrag al ondertekend hadden, voort te zetten. Compensatie voor het verlies van Straatsburg was er in zoverre dat de Fransen het hertogdom Lotharingen, dat zij sinds 1670 bezet hadden gehouden, aan de hertog teruggaven. Ook de Palts, het vorstendom waar alles om was begonnen, werd door de Fransen ontruimd.⁴⁰

³⁹ Huitsing, 22

⁴⁰ Chandali en Huitsing, 40-41

Hoofdstuk 4

In hoeverre zijn ceremoniën en rituelen van invloed geweest op het verloop van de vredesonderhandelingen.

Voorkomen is beter dan genezen

Vanaf halverwege de zeventiende eeuw stonden bij vredesconferenties de rituelen en ceremoniën in het teken van gelijkwaardige behandeling van de deelnemers van de conferentie. Dit met als doel conflicten tussen deelnemers over precedentie te voorkomen en het verloop van de conferentie daardoor te bespoedigen.⁴¹ Bij de vredesconferentie in Rijswijk is deze gelijkwaardige behandeling van de deelnemers ook van groot belang geweest. Doordat vooraf tot in detail werd vastgelegd hoe de deelnemende partijen moesten worden behandeld, konden conflicten worden voorkomen. Zo werd zeer zorgvuldig een “neutrale”, tussen Delft en Den Haag gelegen, onderhandelingsplaats gekozen en werden kosten nog moeite gespaard om de toegang tot Huis ter Nieuwburg zodanig aan te passen zodat een volstrekt gelijkwaardige behandeling van beide strijdende partijen mogelijk werd. De koetsen waarmee de gezanten van de deelnemende landen vanaf hun verblijfplaats in Den Haag of Delft naar Huis ter Nieuwburg werden gebracht werden allemaal getrokken door zes paarden. Ook werd in een protocol vastgelegd hoe de centrale vergaderruimte van Huis ter Nieuwburg kon worden betreden zonder dat één van beide partijen de andere partij voor hoefde te laten gaan. Zelfs over de indeling van de vergaderruimte was goed nagedacht. Door geen gebruik te maken van een vergadertafel maar stoelen in een kring te plaatsen, kon geen probleem ontstaan over de vraag wie aan het hoofd van de tafel mocht zitten.⁴²

Het gevolg van deze werkwijze was natuurlijk wel dat, juist door alle handelingen tot in detail vast te leggen, er door onachtzaamheid van één van de deelnemers ook snel een conflict kon ontstaan over een kleine afwijking van het protocol. Een dergelijk conflict kon vervolgens juist tot vertraging van de voortgang van de conferentie leiden. Tot in detail beschreven rituelen en ceremoniën konden dus ook een averechts effect hebben. Een mooi voorbeeld hiervan is het voorval waarbij de leden van de Engelse delegatie bij aanvang van onderhandelingen met de Franse delegatie iets is te vroeg, net voordat de Zweedse bemiddelaar Baron Lillienroot met het belletje had gerinkeld, de plenaire vergaderruimte in het middengebouw van Huis te Nieuwburg betraden. Voor de Franse delegatie was deze schending van het protocol reden om alle onderhandelingen voor die dag, ook de gesprekken

⁴¹ Anderson, 65

⁴² Rodenburg 34

met de overige deelnemers, direct op te schorten. Het feit dat Hans Willem Bentinck en de Franse Maarschalk Boufflers na slechts vijf informele gesprekken gevoerd te hebben, in staat waren het raamwerk voor het latere vredesverdrag te vervaardigen, zegt iets over de vertragende werking van een gedetailleerd protocol. Bij die geheime en informele gesprekken in Brussel, die niet voor het oog van Europa plaatsvonden en waar zowel Frankrijk als de Republiek wat betreft status dus geen gezichtsverlies konden leiden, was het niet nodig een strak protocol te hanteren wat de snelheid van handelen zeker ten goede kwam.

Ceremoniën en rituelen als wapen

De rituelen en ceremoniën hebben in Rijswijk ook nog een derde belangrijke rol gespeeld. Ze zijn ook doelbewust ingezet als middel om het verloop van de conferentie te beïnvloeden om op die manier zoveel mogelijk het vooraf gewenste eindresultaat te kunnen behalen. Met name de leden van de Franse delegatie, waaronder Calières, waren meesters in het op een slimme, berekende manier gebruiken van rituelen en ceremoniën. Deze bewering kan het beste worden uitgeleegd aan de hand van de onderstaande kaart.

Zoals aangegeven in hoofdstuk 1 streefde Lodewijk XIV vanaf zijn aantreden naar een natuurlijke grens in het noordoosten van zijn land. Hij had daarbij de rivier de Rijn voor ogen als natuurlijke grens. Op de kaart op pagina 27 is te zien in welke stappen het Franse grondgebied na het aantreden van Lodewijk XIV in 1661 langzamerhand door veroveringen en de aansluitende vredesverdragen, in het Noorden en Oosten werd uitgebreid richting die natuurlijke grens.

Hoewel Lodewijk voorafgaande aan de negenjarige oorlog Luxemburg, Spaans bezit, aan zijn grondgebied toevoegde en gedurende de negenjarige oorlog grote gebieden in de Zuidelijke Nederlanden, ook Spaans bezit, veroverde, is op de kaart te zien dat Lodewijk XIV na afloop van de Vrede van Rijswijk “alleen” de Keizerlijke Rijksstad Straatsburg en het omliggende gebied overhield. Lodewijk XIV had de veroverde Spaanse gebieden weer ingeleverd als wisselgeld. Mogelijk met het idee dat hij deze gebieden toch weer terug zou krijgen na de dood van de ziekelijke Spaanse Koning Karel II. Lodewijk XIV was getrouwd met Maria Theresia van Spanje en probeerde zijn kleinzoon Filips van Anjou als Spaanse troonopvolger naar voren te schuiven. De negenjarige oorlog had Lodewijk dus alleen winst van voormalig Duits grondgebied opgeleverd. Uit de promotie tot kabinetssecretaris die Calières na afloop van de vredesonderhandelingen in Rijswijk bij terugkomst in Frankrijk wachtte, kan echter worden opgemaakt dat Lodewijk XIV zeer content was met het behaalde onderhandelingsresultaat.⁴³

Als je nu de vredesonderhandelingen in Rijswijk bekijkt met de wetenschap dat de Fransen uiteindelijk alleen Duits grondgebied aan hun land konden toevoegen dan lijkt het er op alsof de Franse onderhandelaars bewust naar dit eindresultaat hebben toegewerkt. Aan de manier waarop de Franse onderhandelaars de onderhandelaars van de verschillende tegenstanders tegemoet traden, is achteraf namelijk goed te zien welk doel de Franse onderhandelaars voor ogen hadden. De gecombineerde vloot van de Republiek en Engeland vormden de grootste bedreiging voor Lodewijk XIV. Deze gecombineerde vloot was de Franse vloot na de slag bij Kaap La Hogue de baas waardoor Frankrijk een zeeblokkade kon worden opgelegd die de Franse economie fors trof. Te land waren de Franse legers nog steeds moeilijk te stoppen. De Fransen hadden dus te verliezen van de Republiek en Engeland en, zo was hun inschatting, te winnen van de Spaanse Koning en de Duitse Keizer. Het is niet voor niets dat delegatieleden van de Republiek en Engeland tijdens de vredesonderhandelingen veel eer en vriendelijkheid ten deel viel, meer dan volgens de dan geldende hiërarchie gebruikelijk zou zijn geweest. De onderhandelingen met de vertegenwoordigers van de

⁴³ Hardenberg, 79

Spaanse koning en vooral de Duitse Keizer daarentegen verliepen, ondanks het feit dat beiden Soevereinen meer aanzien genoten dan Engeland en de Republiek, zeer stroef. Het feit dat de Fransen niet met de geallieerden gezamenlijk maar met alle deelnemende partijen individueel onderhandelde, maakte het ook mogelijk voor de Fransen om de verschillende partijen op een bij hun plan passende wijze te behandelen.

Zo stelden de Fransen, bij monde van Calières, zelf voor de Vredesonderhandelingen in Rijswijk te laten plaatsvinden terwijl de door de Duitse Keizer gewenste steden Mainz en Aken niet bespreekbaar waren voor de Fransen. De start van de conferentie in Rijswijk gaf hetzelfde beeld. De Fransen gaven bij Raadspensionaris Antonius Heinsius aan gereed te zijn om de onderhandelingen met de Republiek te starten en om te komen tot een handelsovereenkomst en Maritieme overeenkomst. Met de afgevaardigden van de Duitse keizer en de Spaanse Koning ontstond al direct, voordat de onderhandelingen überhaupt konden beginnen, een conflict. Zij wilden vergaderen volgens de afspraken van de Vrede van Westfalen van 1648 terwijl de Fransen de Vrede van Nijmegen van 1678 als startpunt wilden aanhouden.⁴⁴ Tussen 1648 en 1678 hadden de Fransen hun grondgebied uitgebreid dus het was voor de Fransen gunstiger het meest recente vredesverdrag aan te houden als uitgangspunt voor de nieuwe vredesonderhandelingen in Rijswijk. De verdraging bij de start van de onderhandelingen met Spanje en het Duitse Keizerrijk kwam de Fransen ook goed uit omdat zo, nog voor er een akkoord zou worden bereikt nog wat extra Spaans en Duits grondgebied kon worden veroverd. Uiteindelijk kregen de Franse onderhandelaars hun zin. Dit lukte door de Spaanse Koning de kort daarvoor veroverde gebieden weer terug te geven en de Duitse keurvorsten een vergoeding voor geleden oorlogsschade in het vooruitzicht te stellen. In ruil hiervoor drongen de gezanten van de Duitse keurvorsten er bij de gezanten van de Keizer op aan de door de Fransen gewenste uitgangssituatie te accepteren. Het lukte de Fransen dus ook binnen het Keizerrijk verdeeldheid te zaaien. Door afspraken te maken met zijn ondergeschikten keurvorsten wisten de Fransen de Keizer op de knieën te krijgen. De keizer werd dus opnieuw in zijn eer aangetast en hier zou het niet bij blijven.

Terwijl de onderhandelingen met Spanje, De Republiek en Engeland vorderde, probeerden de Franse gezanten de voortgang van de onderhandelingen met de vertegenwoordigers van de Keizer voortdurend te vertragen. Men deed dit door steeds met aanvullende wensen te komen. Zo eiste Lodewijk op 16 augustus 1697 naast de Rijksstad Straatsburg nu ineens ook de soevereiniteit op voor de hele Elzas. Voor Keizer Leopold was deze aanvullende eis niet acceptabel hij verzocht daarom op 1 september zijn geallieerde

⁴⁴ Rammazeyn en Uytwerf, 387

partners om de strijd tegen Frankrijk voort te zetten. Het verzoek kwam te laat want Spanje, Engeland en de Republiek waren al met Frankrijk overeengekomen dat op 20 september de Vrede met Frankrijk zou worden getekend. De Franse onderhandelaars waren er dus in geslaagd om ook verdeeldheid te zaaien binnen de geallieerde coalitie en de Duitse Keizer, door hem stelselmatig het minst tegemoet te komen en de overige partijen met meer egard te behandelen, te isoleren. Dat is opvallend gezien het feit dat de Duitse keizer wat betreft status boven alle partijen verheven was. Mogelijk dat de overige geallieerde partijen er door de Franse handelswijze op werden geattendeerd dat de Duitse Keizer minder onaantastbaar was dan dat ze tot dusver hadden gedacht.

De Fransen speelde het spel tot op de dag van de ondertekening van het Vredesverdrag met Spanje, Engeland en de Republiek. Spanje en Frankrijk hadden als eerste overeenstemming bereikt en zouden op 20 september de ondertekening moeten openen. De Fransen wilde de vrede met Spanje echter pas ondertekenen nadat eerst de ondertekening met de Republiek en Engeland had plaatsgevonden.⁴⁵ De Fransen betoonden op deze manier opnieuw meer eer aan de Republiek en Engeland dan aan Spanje. De vrede met de Duitse keizer werd pas ruim een maand later op 31 oktober, overigens zonder instemming van de protestantse Duitse keurvorsten, gesloten. De Franse onderhandelaars hadden in het te ondertekenen verdrag laten opnemen dat in het Duitse rijk de rooms-katholieke godsdienst de staatsgodsdienst zou blijven en dat was voor de protestantse keurvorsten niet acceptabel. Dus zelfs middels het uiteindelijke vredesverdrag wisten de Franse onderhandelaars de verdeeldheid binnen het Duitse keizerrijk aan te wakkeren en de positie van de keizer te ondermijnen.

⁴⁵ Huitsing, 22

Conclusie

Rijswijk was in 1697 een soort van uitgestrekte plattelandsgemeente met een kleine dorpskern. Toen op 9 mei 1697 bij de start van de Vredesconferentie de koetsen van de verschillende delegaties op weg naar Huis ter Nieuwburg, komend vanaf de Haagweg, door de Herenstraat reden, moet dat voor de bewoners van Rijswijk een machtig schouwspel zijn geweest. Gedurende ruim vijf maanden zou Rijswijk het middelpunt zijn van de Westerse Wereld. Dit blijkt wel uit het onderstaande citaat uit het boek Ryswykse Vredehandel dat kort na de conferentie is uitgegeven:

“En nademaal dit Wijdberoemde Congres, daar gantfch Europa met het uytterft verlangen na reykhalfde, op den 9. Mey 1697 voor de eerfte maal geopend wierd.....”⁴⁶

Juist het feit dat de vredesconferentie in Rijswijk zich afspeelde voor het oog van de Europa, maakte het noodzakelijk om de deelnemende partijen op een zo gelijkwaardige manier te behandelen. In deze hoogtijdagen van de precedentiestrijd moesten de afgevaardigden van de verschillende soevereinen er immers voor waken dat de status van de door hen belichaamde vorst, voor het oog van Europa, zou worden geschaad. Ze zouden bij de minste of geringste handeling die zou kunnen worden uitgelegd als ongelijkwaardige behandeling of handeling die niet paste bij de status van hun vorst, direct in actie komen met vertraging van de onderhandelingen als gevolg. De Vredesconferentie in Rijswijk is een prachtig voorbeeld van een conferentie waarbij gelijkwaardige behandeling van de verschillende deelnemers tot in detail werd doorgevoerd in rituelen en ceremonien. En met succes. Grote conflicten over de onderlinge machtverhoudingen en status hebben zich niet voorgedaan.

Op de achtergrond en uit het zicht van het publiek werd echter wel een ander spel gespeeld. Alle aan de conferentie deelnemende partijen streefden een eigen doel na. Zo wilde Willem III het door de Fransen veroverd vorstendom Orange terug ontvangen en wilde hij door Lodewijk XIV erkend worden als koning van Engeland, De Duitse Keizer en de Spaanse koning wilde hun verlies van grondgebied zoveel mogelijk beperken door het door de Fransen veroverd grondgebied terug te ontvangen. De Franssen was er veel aan gelegen om af te komen van de door de gezamenlijke vloot van Engeland en de Republiek ingestelde zeeblokkade, men wilde echter zo min mogelijk op Duitsland en Spanje veroverd gebied teruggeven.

⁴⁶ Rammazeyn en Uytwerf, voorreden 3

Achteraf gezien kun je niet anders dan concluderen dat de Franse gezanten het spel der onderhandelingen het slimst gespeeld hebben. Door de gezanten van de Duitse keizer, en daarmee dus de Duitse keizer, gedurende de onderhandelingen op een geraffineerde wijze voortdurend met minder egard tegemoet te treden dan volgens de dan geldende hiërarchie gebruikelijk zou zijn geweest, wisten ze verdeeldheid te zaaien binnen de geallieerde coalitie. Rituelen en ceremoniën werden door de Fransen in feite ingezet als wapen om de status van de Keizer aan te tasten. Door de Republiek, Engeland en Spanje vervolgens een vredesverdrag met gunstige voorwaarden aan te bieden, konden de Franse onderhandelaars vervolgens een wig drijven tussen de keizer en zijn bondgenoten. De Keizer, volgens de destijds geldende hiërarchie, de heerser met de meeste macht en status, was zo uiteindelijk degene die de grootste verliezen moest incasseren.

Rituelen en ceremoniën hebben bij de vredesconferentie in Rijswijk dus een dubbele rol gespeeld. Een passieve rol als het gaat om voorkomen van precedentieconflicten tussen deelnemers aan de conferentie en een actieve rol omdat door het gebruik rituelen en ceremoniën als onderhandelingsmiddel het verloop van de conferentie doelbewust is beïnvloed.

Bij aanvang van dit onderzoek wist ik eigenlijk niet precies wat ik kon verwachten. Zou er destijds al, zoals we dat nu noemen, sprake zijn van Hollandse nuchterheid of zou in de zeventiende eeuwse Republiek, net zoals in de omliggende landen in die periode, het spel van de ceremoniën, rituelen en hiërarchie worden gespeeld? Het leuke van bezig zijn met geschiedenis, en dat is ook de reden dat ik geschiedenis ben gaan studeren, is dat je de plaats waar je woont of het land waarin je leeft nog beter leert kennen en begrijpen en daardoor nog meer een binding krijgt met die omgeving. Dat is met het schrijven van dit stuk zeker gelukt. Als we de komende zomer weer eens een wandeling maken door het Rijswijkse bos dan kijk ik toch met andere ogen naar het gedenkteken De Naald van Rijswijk.

Tot slot nog een woord van dank aan de medewerkers van het gemeentearchief in Rijswijk. Dankzij hun enthousiasme en hulpvaardigheid heb ik met plezier menig uurtje doorgebracht in het gemeentearchief.

Literatuurlijst

Boeken

- Anderson, M.S., *The Rise of Modern Diplomacy 1450-1919* (Eatsborne 2001)
- Berge, M.J. van den, *Geschiedenis van Rijswijk* (Rijswijk 1997)
- Bowen. M., *Engeland bij den Vrede van Rijswijk 1697* (Den Haag 1924)
- Chandali, R., Huitsing, H.H., *Ter Nieuwburg en de Vrede van Rijswijk: vorstelijk vertoon in een Hollands dorp* (Rijswijk 1989)
- Duchhardt, H., *Der Friede von Rijswijk 1697* (Mainz 1998)
- Hardenberg, H., *Twintig eeuwen Rijswijk* (Den Haag 1975)
- Huitsing, H.H., 'De Negenjarige Oorlog en de Vrede van Rijswijk', *Jaarboek 1997* (1997) 9-27
- Keens-Soper, M., Mastenbroek, W.F.G., Bot, B.R., Roscam Abbing, P., 'De Diplomatieke betekenis van de Vrede van Rijswijk', *Jaarboek 1997* (1997) 33-61
- Koningsbrugge, J.S.A.M. van, *Tussen Rijswijk en Utrecht* (Groningen 1996)
- Rammazeyn, G., Uytwerf, M., *Ryswykse Vrede-Handel* (Den Haag 1700)
- Rodenburg, A., *De Vrede van Rijswijk* (Rijswijk 1947)

Internetbronnen

- Website van Postbus 51:
<http://www.postbus51.nl/nl/home/publicaties/familie>
- Website van de Universiteit van Tilburg:
<http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=26753>
- Website van het CBS:
<http://www.cbs.nl/NR>
- Website van het Openluchtmuseum:
<http://www.openluchtmuseum.nl>
- Website van de Nederlandse Genealogische Vereniging:
<http://www.ngv.nl>
- Website van Albert van der Zeijden:
<http://www.albertvanderzeijden.nl/>

